

Bitskey István

Könyvünnep Egerben

(Az Ünnepi Könyvhét megnyitója, Eger)

Tisztelt Könyvbarátok! Kedves Egriek, Kedves Vendégek!

Hetvenhét éves hagyomány immár, hogy június elején a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete szervezésében a könyv ünnepét, a könyvek hetét köszönheti a magyar olvasóközönség, s nem kis büszkeséggel utalhatunk arra is, hogy Európa egyik legrégebbi ilyen típusú rendezvénye a magyar könyvünnep. Most már ötödik alkalommal ehhez társul a Gyermekkönyvpapok megrendezése is, amelyre az előzetes hírek szerint ugyancsak szépszámu kiadvány jelent meg. Az is a hagyományhoz tartozik, hogy a könyvhéten az érdeklődés középpontjában álló kortárs magyar irodalom mellett ilyenkor fokozott figyelem irányul az újonnan megjelent tudományos és ismeretterjesztő művekre is. Nincs ez másként most sem, noha könyvkultúránk terén egymással ellentétes folyamatokat is érzékelhetünk. Sajnálatos módon tapasztalnunk kell, hogy több jel mutat a nyomtatott irodalom térvesztésére, funkciójának beszűkülésére, a könyvek helyét mintha az újabb kommunikációs média foglalná el. Nem kerülhetjük meg tehát a kérdést még ebben az ünnepi pillanatban sem: vajon valóban tartanunk kell-e a könyv szerepének visszaszorulásától, valóban veszélyben van-e a Gutenberg-galaxis? Vajon érvényes-e még a reneszánszkor olasz humanista tudósának, Tommaso Campanellának a megállapítása, mely szerint az emberi civilizáció három legjelentősebb találmánya között ott van a könyvnyomtatás?

Újabban világméretű jelenségnek látszik az olvasáskultúra visszaszorulása. Egyes statisztikák szerint az utóbbi években Magyarországon is vészesen romlott az iskolai tanulók szövegértési képessége, s a könyvolvasók aránya 64%-ról 49%-ra esett vissza az elmúlt húsz év során. Az fiatalság szabadidős tevékenységében ugyancsak az olvasás erős visszaesését jelzik a statisztikák: az újabb audiovizuális eszközök, s főként az internet térhódítása közismert jelenség.

Ha viszont itt és most, az Eszterházy Károlyról elnevezett főiskola előtti téren széttekintünk, akkor könyvek és érdeklődő olvasók sokasága teheti mindezek ellenére is bizakodóvá a könyvbarátokat: élénk az érdeklődés az újdonságok iránt, s a megváltozott könyvkiadói, könyvkereskedelmi viszonyok között is eleven a rájuk irányuló figyelem. Múlt és jelen együttesen sugallhatja ezt: Egerben már a 18. század közepén püspöki tipográfia létesült, amely jelentős szerepet töltött be a magyarországi könyvkiadásban. Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspök

egyaránt mecénása volt az irodalomnak, a könyvkiadásnak, a líceumi könyvtár barokk korban összegyűjtött kincseit pedig ma is látogatók ezrei csodálják meg.

Több évszázados hagyománya van tehát Egerben a könyvkultúrának, Kazinczy Ferentől Vörösmarty Mihályon át Toldy Ferencig számos író és tudós méltatta elismeréssel a püspöki könyvgyűjteményt, erről bárki meggyőződhet a vendégkönyv bejegyzéseinek tanulmányozása révén. A 20. században azután Gárdonyi páratlan sikerű regénye irányította rá a könyvbarátok figyelmét Egerre. Aligha túlzás, ha azt mondjuk: az *Egri csillagok* vetette meg a város idegenforgalmának alapjait, s – több más tényező mellett – ez a könyv tett talán legtöbbet azért, hogy Eger neve ismertté váljon nemzetközi méretekben is. Újabban a Nagy Könyv című, olvasást népszerűsítő sorozat jelezte, hogy a heroikus várvédelem regénye tartja népszerűségét, s remény van arra, hogy túléli a divatkiadványok, olcsó és gyors sikerre pályázó bestsellerek múltó dicsőségét. Az természetesen korántsem baj, ha a modern kommunikációs eszközök, az internetes és digitális lehetőségek is feldolgozzák az irodalom témáit, ha azt úgy teszik, hogy a látványos külsőségek ne fedjék el a művészi igazságot, az esztétikai hatást, a továbbgondolásra készítő eszmeiséget. Hiba lenne a képi és szöveges kultúra szembeállítása, ehelyett inkább egymást kiegészítő művészi formát kellene látnunk bennük. Arra viszont csakis a könyv lehet képes, hogy párbeszédbe léptesse az írókat és az olvasókat, csak az elolvasott szöveg alkalmas arra, hogy hosszasan eszmélkedjünk felette, vitatkozzunk vele, újra meg újra fellapozzuk az elgondolkodtató fejezeteket, memorizáljuk és szókincsünkbe építjük be a versidézeteket. Arra is van lehetőség, hogy a margóra írott jegyzeteink révén rögzítsük reflexióinkat, miként századokon át tették azt olvasó elődeink. A marginálisok és possessor-i bejegyzések a könyvgyűjtők és az olvasástörténet kutatói számára mindig értékes adatokat jelentettek a könyvkultúra múltjára és az olvasási szokások történetére vonatkozóan. Az ilyen eljárásokkal válnak a könyvek valóban az olvasók sajátjaivá, barátaivá, s így lehet a könyvek révén minden olvasó nemcsak képzetesebb, bölcsebb, de humánusabb is. Azt sem felejtethetjük, hogy diktatórikus társadalmi rendszerek idejében a könyvekbe szorult a szabadság, nem ritkán a sorok mögött megbújó gondolatok éltették a reményt az emberibb kor eljövételében. Petőfinek például a francia forradalom története volt legkedveltebb olvasmánya, s aligha vonható kétségbe, hogy ez meghatározó szerepet játszott a 19. századi Magyarország sorsának alakulásában.

A magyarországi művelődés történetében voltak korszakok, amelyekben kiemelkedő szerepet játszottak a könyvek. A reneszánsz kori szerelmi tárgyú színhistóriákról jegyezték le, hogy „ronggyá olvasták” őket, némelyikükből ezért még példány sem maradt az utókorra. A régi századok betűmetszői, könyvkötői kemény munka árán állították elő a könyveket, amelyek olykor egész családok életét kísérték végig, több nemzedék bejegyzéseit hordozták lapjaikon, nem véletlen a régi mondás a könyvek sajátos sorsáról: „Habent sua fata libelli”. Nem egyszer

szabadságküzdelmeket, forradalmakat készítettek elő a titokban kiadott könyvek, máskor az írott szó galvanizálta életre a tetszhalott társadalmat. De a könyv mindig is kétélű fegyvernek bizonyult: progresszió és regresszió egyaránt felhasználhatta céljai érdekében. Napjainkban soha nem látott mennyiségben árad felénk a könyvpiac kínálata, épp ezért ma is időszerű Kölcsey Ferenc intelme: „...a könyvek száma végtelen, a te éveid pedig végesek, s óráidat s napjaidat oly sok egyéb foglalatosság kívánja magának. Mint az üres beszédű társalkodót: úgy kerül a tartalmatlan könyvet.”

Az elmúlt 20. század legjelesebb írói ugyancsak változatos formákban, de azonos irányultsággal tettek tanúbizonyságot a könyvek, az irodalom, az olvasás szerepének fontossága mellett. „Az igazság szellemének életben maradásáért az írástudók felelősek” – jelentette ki Babits Mihály. Posztmodern korunk azt hangoztatja, hogy az igazság relatív dolog, szemlélet és olvasat kérdése, s többféle igazság is létezik egymás mellett. Ha ezt el is fogadjuk, akkor sem változhat a könyv, az írás feladata, legfeljebb úgy módosítható, hogy a vállalható igazságok egyikét, az etikus magatartásformák valamely változatát kell sugallnia a színvonalas írásműnek, legyen az regény, vers, tudományos értekezés vagy akár telekommunikációs alkotás. S azt se feledjük: az utóbbiak az előbbieken alapulnak, a digitális technika csak az üzenethordozók terén jelentett paradigmaváltást, az eszmék és érzelmek mélysége, intenzitása határozta meg minden korszakban a művészi vagy éppen tudományos alkotások értékét. Miként Kosztolányi Dezső vallotta: „A könyv, mely által megismerjük elődeinket, hírt kapunk a múltból, s nélküle szellemi sehonnaik volnánk, bitang jöttmentek, akikre nézve nem is léteznék az, amit előttünk járó testvéreink tapasztaltak és láttak. A könyv, melynek segítségével utódainkkal érintkezünk és üzenünk a jövőnek. A könyv, mely mindenütt jelenvalóvá varázsolta a szellemet, megteremtette az emberiség lelki közösségét... Ennél nincsen nagyobb csoda.”

Ma is akadnak, akik úgy vélik, hogy az élet „arany valósága” mellett a könyv csak „álmodozók irkafirkája”, „haszontalanságok lomtára”, egyébként is sokba kerül, idejétmúlt, avitt kacat, amire nem lesz szükség a jövőben. Nem számol ez a szemlélet azzal, hogy a mégoly csodálatos technikai fejlődés is egészen téves, káros, emberellenes irányokba vezethet, ha nincs mellette az erkölcs iránytűje, a művészet belső igazságának tükre, az írók és tudósok legjavának létértelmezését közvetítő könyvkultúra. Szó és kép, eleven hang és videokazetta egyaránt hordozhat maradandó értéket és talmi csillogást, valódi élményt vagy könnyen felejthető felszínességet, a könyvhét szerepe azonban éppen az lehet, hogy az előbbiekre irányítsa a figyelmet, informáljon, és segítséget nyújtson az olvasói érdeklődésnek. Nem lehet jó könyv az, amelyik az élettől elszakadva, csupán szórakoztató szöveg kíván lenni, semmi több. Erről Szabó Lőrinc így fogalmazott: „Nem tudom eléggé hangsúlyozni az élet és a könyvek közös hatását, s azt a nevelést, amelyet maga az átélt idő ad egy könyves embernek.”

Aligha van okunk rá, hogy ezeket a szavakat mára elavultaknak tartsuk, mert a könyvekbe rejtett gondolatok, eszmék és érzelmek ma is mindennapi létünk értelmezői, olykor vitapartnerei, máskor eszmélkedésünk, identitástudatunk, önértelmezésünk ösztönzői. S vajon ki vitathatná, hogy a modern korban minden eddiginél nagyobb szükség van önmagunk megértésére, hogy ezáltal másokat is megérthessünk? Ki ne látná, hogy elemi érdekünkkel vált környezetünk mind bonyolultabb jelenségeinek árnyalt megismerése, hogy halaszthatatlan feladattá vált értékzavaros világunkban magunk körül támpontokat kialakítani, olyan értékrendet kialakítani, amelynek alapján céltudatosan élhetünk?

A könyvek nem kevesebbet, mint életünk titkait rejtik magukba. Ezeknek megfejtéséhez azonban a papír és a nyomdafesték, valamint a képernyő látványosságai mögött a szellemi értékeket érdemes keresnünk, ismét csak Kosztolányi Dezsővel szólva: „A könyvet nem lehet megszerettetni, mint valami tárgyat, portékát. Csak tok ez, amelybe valami be van zárva. A tartalmát kellene megszerettetnem, az éterrengéseit, a szellemet, amelyből a könyv létrejön.”

Ehhez az eszmei-erkölcsi építkezéshez reményeink szerint segítséget tudnak adni az igényes könyvek, amelyeknek megtalálásához, érdeklődési kör szerinti kiválasztásához kíván hozzájárulni a mindenkori könyvhetek kínálatának sokszínűsége. Jó válogatást, kedvet és örömet kívánhatunk tehát minden kedves könyvbarátnak, bizakodva a színvonalas olvasmányok erejében, a megjelent kötetek külső és belső szépségének hatásában, ízlésformáló szerepüknek tartósságában. Mondjuk el Tóth Árpáddal együtt:

Hű könyveinkben daloljon a lélek
Vigaszos daccal: mégis szép az élet!

Ennek a kívánságnak a jegyében az Ünnepi Könyvhét egri programját megnyitom.

Pajtók Ágnes

Jó író Doris Lessing?

A 2007-es irodalmi Nobel-díj margójára

Doris Lessingről könnyebb volt írni, míg nem kapott Nobel-díjat. A méltató szavak nem tűntek az ünnepeltnek járó kötelező tiszteletköröknek. Ám mióta ő is a divatos „nagy írók” sorába került, fölösleges szószaporításnak tűnik annak bizonygatása, hogy valóban megérdemelte az elismerést. Érdemes-e, kell-e egy irodalmi Nobel-díjasról bizonygatni, hogy jó író? Aligha. Nekem sem áll szándékomban. Sokféle – néha egymásnak egészen ellentmondó – véleményt hallunk Lessing írásairól. Ennek oka talán az olvasók eltérő ízlésében keresendő, s éppen ezért kívülről megváltoztathatatlan: ha valakit idegesít intellektuális, objektív szókimondó stílusa, annak a véleményén nem sokat változtathat, hogy a szerző birtokában egy elismeréssel több van, vagy hogy még egy cikk bizonygatja írói rátermettségét. És: ha mást magával ragad a lessingi örökifjú radikalizmus, az éles szemű lényeglátás, nincs szüksége a már belátottak újbóli megerősítésére. Ezért céлом csupán az érdeklődés felkeltése, hogy azok, akik eddig még nem tették, kezükbe vegyék az író egy kötetét, és saját maguk döntsék el, hogy milyen írónak tartják Doris Lessinget.

És azt is, hogy milyen embernek tartják. Hisz erősen önéletrajzi ihlettségű írásait olvasva ez a kérdés is felmerülhet. Sok minden kiderül róla fiktív írásokból, és ami nem, azt két önéletrajzi kötetében az *Under My Skin* (*A bőröm alatt*) és *Walking in the Shade* (*Az árnyékban sétálva*) címűben szemérmetlen őszinteséggel elmondja. És valljuk be, hiába állítja Roland Barthes, hogy a szerző halott, olvasási stratégiáinkra mégiscsak hatással van, hogy kedveljük-e az adott író mint embert, vagy értékrendjét elfogadhatatlannak tartjuk.

Az első kötet az életút első szakasza, a gyermek és a fiatal felnőtt Dél-Rhodesiája. A cím szó szerinti magyar fordítása alapján téves azt feltételezni, hogy egy anyagi javakban bővelkedő világ bemutatása vár itt ránk. Éppen ez nem. A címadást a szerző így okolja: „*Túl vékony bőrrel születtem. Vagy csak néhány réteget lesikáltak rólam... erős, és szorgalmas kezek.*”¹ Ezzel a mondattal saját érzékeinek, saját lelkének érzékenységét, fogékonyságát és az ebből adódó kiszolgáltatottságot ragadja meg Lessing, melynek látására éppen ezek az adottságok teszik képessé. Önmaga objektív leírása, az önirónia, az önkritika jellemző azon műveire is, melyekben a beszélő csupán a szerző énjének egy távoli kiterjesztése, önéletrajzában pedig domináns hanggá válik. Ez a hang elmeséli a gyermek-én öntudatra ébredését, a serdülő lány szexuális kíváncsiságát, a harcot a szülői akarat ellen. Tudatára ébred annak, hogy az emberek nem egyenlőek, meri megkérdőjelezni, hogy jó-e ez

¹ Ha másképpen nem jelölöm, az idézetek saját fordításaim. P. Á.

így. Igen korán felmerülnek benne az egyén és a közösség viszonyának problémái: mennyiben felelős az egyes ember a társadalom igazságos működésért és fordítva: kérdőre vonható-e egy csoport tagjainak boldogtalanságáért. A súlyos, filozofikus gondolatokat az érzéki Afrika tájai fűszerezik. Elmondja azt is, hogyan menekült fiatal nőként házasságba és családalapításba, majd hogyan hátrált ki abból mindent hátrahagyva: férjet, gyermekeket. A megismerkedést egy ideológiai-politikai meggyőződéssel, majd ennek kivetítését a magánéletre, az érzelmekre, melynek folyománya egy újabb házasság, újabb gyermek. Majd újabb menekülés. Az anyai szív (vagy ösztön) már erősebb: Doris Lessing 1949-ben kislfiával, Peterrel elhagyja Afrikát, és Londonba hajózik. A bőröndben a *The Grass Is Singing (A fű dalol)*² kézírata. Ezzel az epizóddal kezdődik a második önéletrajzi kötet, az írói sikerek elérésének és megélésének krónikája 1962-ig a *The Golden Notebook (Az arany jegyzetfüzet)* megjelenéséig. A gyermekkor forró Rhodesiáját felváltja a felnőtt londoni utcák nyirkos köde. A város és lakói még magukon viselik a bombázások ütötte fizikai és lelki sebeket. A sorokból árad az átérzett fájdalom, a veszteség megélése s – paradox módon – az ezzel párosuló általános, kötelező szarkasztikus humor.

Lessinget a sors vagy inkább a szükség egy olasz közösségbe sodorja. A „már nincs mit veszteni, legyünk hát vidámak”-elv itt még erőteljesebb: az olaszok „beszélgettek, énekeltek, elmesélték milyen napjuk volt, disznó vicceken nevettek – ez is hozzá tartozott; veszekedtek, kiabáltak, csókolóztak, kibékültek, éjfél vagy egy körül, a vagy hat óra hosszát tartó kedélyes együttlét után, lefeküdtek.”³

Ilyen környezetben próbálkozik Lessing íróként érvényesülni. És nem is sikertelenül: a *The Grass Is Singing* népszerű lesz, kapcsolatokat és elismerést hozva szerzőjének. A siker átmeneti gyönyöre nem hallgattatja el az írónt hatalmas igazságérzetét. A regény jó eladási statisztikái miatt nem lejt örömtáncot, hanem a kiadóvállalat manipulációit leplezi le, hogy hogyan próbálnak üres szenzációhajhászással minél több olvasóra szert tenni. Az egyik kiadó például arra kérte a szerzőt, hogy változtasson a *The Grass Is Singing* egyik kulcsjelenetén: legyen egyértelmű, hogy a fekete szolga megerőszkolta úrnőjét. Holott erről szó sincs. Az adott részről Lessing így nyilatkozik: „...a viszonyt Mary Turner, a fehér nő, és Moses, a fekete férfi között nem tisztáztam. Ez csak részben volt irodalmi fogás. Tulajdonképp soha nem döntöttem el, hogy Mary és Moses lefeküdtek-e egymással. Néha így gondolom, néha úgy.”⁴ Éppen ezért Lessing nem egyezett bele a kiadó által javasolt változtatásokba. Az pedig – bár látszólag elfogadta a szerző érveit – a könyvet olyan borítóval jelentette meg, mely egy törékeny kis fehér nőt

² Magyarul megjelent: Magvető Kiadó, 1972.

³ LESSING: *Walking in the Shade*. HarperCollins, 1997. 16.

⁴ Uo. 8.

és egy mögötte veszedelmesen magasló fekete férfit ábrázol. Lessing aggályaira ez volt a felelet: „Ön nem ért a könyvpiachoz.”⁵

Kelet-európai szemmel a legellentmondásosabb cselekedete talán az volt, hogy az ötvenes évek elején belépett a Kommunista Pártba, és támogatta a Szovjetuniót. Az író nézőpontjából nézve, több esemény figyelembevételével a kép árnyalttá válik. A *Walking in the Shade* érdekes kordokumentum is: Lessing számot ad az ötvenes évek Londonjának ideológiai folyamatairól. Érthetővé teszi, hogy az értelmiség egy része – éppen idealizmusa és a világ sora iránt érzett felelősségtudata miatt – miért üdvözölte a kommunista nézeteket. Saját magát is beleértve. 1952-ben eljut a Szovjetunióba, méghozzá az első nyugati íródelegáció küldöttként. Már a pártba való belépéskor sem volt teljesen biztos tette helyességében – igaz ennek okai akkor inkább az író személyiségében keresendők: ellenkezett karakterével az uniformizmus, a csoporthoz tartozás birkaszelleme. A moszkvai látogatás után a megingás még erősebb lesz. Lessing, aki Afrikában is merte látni a feketék elnyomását, itt sem tudja nem észrevenni, hogy homok került a gépezetbe. Bár a Párt vigyáz a nyugati „íróbarátokra”, csak azt akarja mutatni, ami dicsőséges, haladó, modern. A delegáció tagjai nem sétálhatnak szabadon a városban, csak oda és akkor szabad menni, ahová és amikor „mondva van”. Egy-két gondolkodásra késztető incidens így is becsúszik. Egy felolvasóest alkalmával egy idős, ősz szakállú férfi hirtelen kiemelkedik a tömegből: „Ne higgyék el, amit Önöknek mondanak. A külföldieknek hazudnak. Ne higgyenek annak, amit látnak. Az élet szörnyű itt. [...] Ha visszatérnek Angliába, azt mondják, amit most tőlem hallanak. A kommunizmus rettenetes.”⁶ És egy másik eset: a küldöttség útban hazafelé megállt egy képgalériában, Csehszlovákiában. Lessing a csoporttól kicsit lemaradva nézegeti a festményeket, amikor az egyik teremőr hozzálép: „Szeretem. Jöjjön hozzám feleségül. Vigyen magával Angliába. [...] Szépen kérem, mondja azt, hogy szerelmes belém, vigyen magával.”⁷ Az Angliába való visszatérés után egyre inkább elhatárolódott a Kommunista Párttól, visszautasította, hogy az ideológia szolgálatába állítsák, több kiküldetést nem vállalt a Párt égisze alatt.

Ennek ellenére vagy talán éppen ezért karrierje meredeken ívelt fölfelé: bestsellerek, irodalmi díjak szegélyezték útját. A közélettől, a politikától folyamatosan eltávolodott. Bár a hatvanas években még részt vett kampányokban, például a nukleáris fegyverkezés ellen, egyre kevesebb nyilvános szereplést vállalt. 1996-ban, mikor megjelent *Love, Again (Szerelmem, megint)* című regénye, egyáltalán nem vett részt a könyv népszerűsítésében. Azt nyilatkozta, hogy mindenki számára az a jobb, ha ő otthon marad, és inkább a következő könyvén dolgozik. Ez a passzivitás nála

⁵ Uo. 8.

⁶ Uo. 69.

⁷ Uo. 79.

azonban nem közönyt jelent, hanem az aktív cselekvés hiányát, passzív ellenállást. 1999-ben felterjesztették kinevezését a *Dame of the British Empire (a Brit Birodalom Dámája)* címre. Lessing válasza erre az volt, hogy hogyan lehetne ő a Brit Birodalom dámája, ha Brit Birodalom nem is létezik. Végül „kompromisszum” született: a Companion of Honour (becsületrend) címet adományozták neki.

Az életrajzi szál átszövi a fiktív műveket is. Vagy inkább megtermékenyíti azokat, hisz a viszony a kettő között nem egy az egyhez: természetesen nem rendelhető minden regénybeli eseményhez életrajzi adat, nincs minden szereplőnek való életbeli párja, de még mintája sem biztos. A tapasztalatokkal, a különös eseményekkel teli élet, azonban nem marad nyomtalan. Afrika visszas társadalma és túlfűtött indulatai, a férfi-női kapcsolatok buktatói és kudarca, az önmagunk keresése, elhibázott életutak, bátorság a továbblépéshez mind visszatérő témák. Az ezekhez járuló stílus is viszonylag homogén: enyhe cinizmus és objektivitás. Az elmondottakat legtöbbször kommentár nélkül hagyja: tekinti annyira felnőttnek és autonóm személyiségnek az olvasót, hogy engedi, ő döntse el – ha el akarja – hogyan értékeli az egyes viselkedésformákat, reakciókat. Karakterábrázolásai rendkívüli megfigyelőképességről tesznek tanúságot, a cselekvések mögötti motivációk, az emberi lélek furcsaságainak ismerője és ismertetője Doris Lessing. A *Between Men – Férfiak között*⁸ – című elbeszélés két fiatalságától búcsúzó nő beszélgetése, mely analitikusan feltárja múltjukat, elhibázott sorsukat anélkül, hogy az író többletinformációt adna, vagy valamelyik szereplő hosszú narrációba bocsátkozna. A szaggatott dialógus, a hiányos mondatok itt többet mondanak. Lessingnél minden szónak súlya van. Ezért: nála a szóismétlés nem stílári defekt, hanem gondolatritmus, szemantikai fokozó. A dísztelenség és objektivitás nem jelent fantáziátlanságot. Éppen ellenkezőleg: több írás igyekszik emlékeztetni az olvasót, hogy a világ nem csak abból áll, amit látunk. Lessing helyenként hagyja uralkodni a fantasztikum, a misztikum világát, melyet általában a hétköznapi rutincselekvések elfednek. De ezt is sajátos, kissé élces, szenvtelen hangján teszi. A legelképzeltetlenebb történetekről úgy mesél, mintha a világ legtermészetesebb dolgai lennének. A *How I Lost My Heart – Hogyan vesztettem el a szívem*⁹ – című novellájában például azt meséli el pontosan, akkurátusan, hogy egy nő szíve hogyan csúszott ki a testéből a kezén keresztül.

A kérdésre, hogy milyen író, és milyen ember Doris Lessing, egyértelmű választ nem adunk. És maga Doris Lessing sem ad. És éppen ezért az ő, aki: nem feszül meg a küzdelemtől, hogy bizonyítson, nem akar mindenáron tetszeni. Persze az nem baj, ha mégis így történik. Csak olyan akar lenni, amilyen: nem kell az álarc, a modorosság. Egy igénye van: dolgokat elmondani úgy, ahogy ő látja. Semmi más, csak Doris Lessingnek lenni.

⁸ Magyarul megjelent: *Jelenkor*, 2007. november.

⁹ Magyarul megjelent: uo.

Kelemen Erzsébet

„Csakis a jó szándék vezérelt...”

Szóban és tettben való hűség: Batthyány Lajos erénye a pesti és az olmtüzi kihallgatások alapján

„Első felelős miniszterelnökünk, Batthyány Lajos életrajzaival és a csak kifejezetten róla szóló más művekkel bajosan lehetne könyvtárakat megtölteni; elférnének azok talán még egyetlen polcon is. Kortársai, a magyar reformkor nagy nemzedékei közül szinte senkivel sem bánt ilyen mostohán az utókor. Amíg a hozzá fogható formátumú, kiemelkedő egyéniségek – mint pl. Széchenyi István, Deák Ferenc vagy Kossuth Lajos – már életükben legendává váltak, és előbb-utóbb valamenynyien elfoglalták méltó helyüket a nemzet emlékezetében, Batthyány életműve, reformkori és miniszterelnöki tevékenysége túlnyomórészt feledésbe merült; jószérivel csak a vértanúságára emlékezett a közvélemény” – írja Molnár András 1996-ban, a gróf reformkori közéleti tevékenységét a politikai pályakezdetektől a miniszterelnöki kinevezésig bemutató könyvének a bevezetőjében.¹

Bár e megállapítás óta már gazdagodott a Magyarország első alkotmányos miniszterelnökéről szóló szakirodalom, elsősorban Erdődy Gábor, Gergely András, Hermann Róbert, Molnár András, valamint Szerencsés Károly, Varga János, Varsányi Péter István és a többkötetes monográfia írójának, a Batthyány-kutató Urbán Aladárnak a köteteivel, a szépirodalmi hommage-ok száma viszont 200 év távlatából is rendkívül csekély: itt-ott egy-egy villanás tűnik fel csupán a műfajok palettáján. Széchenyi István és Földy János naplótöredékei mellett írásaival az egykori Batthyány-kormány belügyminisztere, Szemere Bertalan állított emléket a vértanúhalált halt grófnak. A politikus és publicista Szemere az útirajzok mellett verseket is írt. A disztichonjaiban Batthyány ókori görög férfiideálként jelenik meg, aki a személyiségével csodálatot és elismerést váltott ki a környezetéből, s az adott politikai, társadalmi helyzetben az összekötő híd szerepét töltötte be a nemzet különböző felfogású fiai, valamint a nemzet és a Habsburg uralkodóház között:

„Nézzétek, magyarok, büszkén e hős alakot, mely
Mint Jupiter szobra néz a magasból alá.
Arc, mi nemes, mi merész, mint egy Phárosz a sziklatetőn.
Rhódusi bálványként álltál a nép s a fejedelem közt,
Adva magad hidul a két elem árja között.”

¹ MOLNÁR ANDRÁS: *Batthyány Lajos a reformkorban*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1996. 5.

Nem ok nélküli tehát ez az idealizált kép. Ahogy Hermann Róbert és Pelyach István is megjegyzi, „főhajtás ez az egykori harcostárs, a vértanúságot szenvedett miniszterelnök előtt”.²

A kortárs irodalomban Désaknai Mária *Gróf Batthyány Lajos a tűz és a víz között* című 1985-ben megjelent műve a drámai irodalomba próbálja beírni a miniszterelnök nevét. Hiába, visszhangtalan maradt a próbálkozás. Huszonkét év után, a 2007. március 15-ei pestszentlőrinci–pestszentimrei ünnepségen láthatta csak a közönség a dráma átíratát Bodor Palkó Pál, Hajduné Giron Éva és Vörös Árpád átdolgozásában. Nem rendezték meg a magyar filmművészet kiváló rendezőjének, Szóts Istvánnak a Magvető Kiadónál megjelent irodalmi forgatókönyvét sem, a *G. B. L. – Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere és vértanúságát*, pedig a művet bevezető gondolatok is már jelzik, hogy „a história csak akkor teljesíti feladatát, csak akkor lesz az élet tanítómestere, ha [...] nem hagyja felejteni morális tettek, eszméjüket bátran megvalló igaz emberek, elnémított mártírok üzenetét”.³ A szerző legtöbbet Károlyi Árpádnak az 1932-ben megjelent monográfiájából merített, amely a törvényeket semmibe vevő politikai per XX. századot sugalló koncepció stílusának az embertelenségével, megalázó igazságtalanságával, egy premeditált politikai gyilkosság borzalmával szembesíti az olvasót. Ennek a német nyelvű Károlyi Árpád-munkának – jegyzetekkel és bevezetővel kiegészítve – Urbán Aladár készítette el a magyar nyelvű változatát. Az 1991-ben megjelent kötetben szinte a dokumentumirodalom művészi erejével hatnak Batthyány Lajos vallomásai, a jegyzőkönyv párbeszéderejű részletei. A drámai megnyilatkozások a pesti és az olmtüzi kihallgatások történetét mutatják be, azt a tragikus küzdelmet, amelyet a fogságba esett gróf az életéért, politikája alkotmányosságának az elfogadásáért, jóhiszeműségének a bizonyításáért folytatott.⁴ „Cselekedeteimet mindig is a tisztességre való törekvés jellemezte, így hát igazságos megítélésük miatt valamennyit feltárhatom”⁵ – mondja már az első kihallgatási napon. De igazságos lehet-e egy olyan eljárás, ahol a bíró és a vádló ugyanazon egy személy? Ahol a nullum crimen sine lege határozatot sértik meg? Vagyis azt az elvet, hogy nincs bűncselekmény törvény nélkül. Batthyány ugyanis hiába kérte a kihallgatások során, hogy minden mást megelőzően a vele szembeni illetékesség kérdésére térjenek ki, Ludwig Ritter Leuzendorf százados, a Batthyány elleni vizsgálat vezetője, az olmtüzi hadbíróóság ügyésze elvetette azt. Hiába mondta a tárgyalás során a gróf, hogy

² SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*. (Szerk. Hermann Róbert és Pelyach István.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 67.

³ SZÓTS ISTVÁN: *G. B. L., Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere és vértanúsága*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 18.

⁴ URBÁN ALADÁR: *Batthyány Lajos felségárulási pere*. In Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre (Ford. Kurucz György, s. a. r. Urbán Aladár), Európa Könyvkiadó – Batthyány Társaság, Budapest, 1991. 6.

⁵ *Batthyány kihallgatási jegyzőkönyvei, a vádirat, az ítélet és a kegyelmi kérvény*. In Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre, i. m. 225.

miniszteri tevékenységének a megítélése egyáltalán nem tartozik a katonai törvényszék hatáskörébe, hiszen ezzel a tevékenységgel már október 2-án felhagyott, s a magyarországi ostromállapotot csak az október 3-i legfelsőbb manifesztumban rendelték el, s mondták ki a haditörvények illetékességét, így azok visszamenőleges alkalmazása a korábbi tényekre tehát megalapozatlan. Hiába hangoztatta, hogy ami a miniszterelnöki hivatali működését illeti, az kizárólag a képviselőház és a felsőház megítélése alá tartozik, s az őfelsége által szentesített törvények szerint csakis a képviselőház illetékes annak eldöntésére, hogy egy minisztert vád alá helyezhessenek. Ennek ellenére a törvényt vizsgálható erővel ruházták fel! Mégiscsak úgy történt minden, ahogy Schwarzenberg osztrák miniszterelnök mondta: „Magyarország egy meghódított föld, amelyet a főség úgy rendez be, ahogy jónak látja.” Elfogulatlan bíróságra Batthyány tehát nem számíthatott.

A cselekedet erkölcsi megítéléséhez három tényező szükséges: a szándék, az objektív módon megítélhető tett, valamint a körülmény.⁶ A kihallgatások során Batthyány Lajos vádlói is ezeket a személyes és tárgyi tényezőket vizsgálták. A gróf bízott abban, hogy ha rendes törvényszék elé állítják, akkor nem kell kételkednie a jog győzelmében, s ha valami igazságot képvisel a törvénykezés, akkor súlyosan nem ítélik el. A Habsburg udvar viszont a látszatra sem ügyelt: az előzetes vizsgálatban még magyarok is részt vettek, Olmützben viszont már kizárólag osztrák és olasz katonák vettek részt az ítékezésben. Szinte a teljes hadbíróság jelen volt: a helyőrség katonái közül az őrmestertől, a hadnagytól kezdve a tábornokig minden tiszti fokozat képviseltette magát.

Ez a kijelölt bíróság a törvényeket csak akkor vette figyelembe, ha azt az előzetes koncepciójába bele tudta illeszteni. Ha mindez terhelő volt a vádlottra nézve. „Ennyire megosztott kormányzás mellett a monarchia fennállása szükségszerűen lehetetlenné válik”⁷ – a hadbírónak ez a kijelentése is azt sugallja, hogy a bíróság azon az állásponton volt, hogy Batthyáynak a magyar törvényeket meg kellett volna sértenie, vissza kellett volna térnie az áprilisi törvények előtti időszakra. A törvény védői tehát a törvényesség ellen voltak. Batthyányt két oldalról egyformán ellenérzéssel és gyanúsítással vették üldözőbe. Az egyik oldal szerint a bűne az volt, hogy rokonszenvet érzett Magyarország és a magyar nemzet iránt. A másik oldal pedig nem értette meg, hogy ő a magyar nemzettel tart, a magyar nemzetért él, s békét akar az uralkodó és a nemzet között. Amit akkoriban halogatott, azt hazaárulásnak bélyegezték, amit tett, azt most felségárulásnak róják fel neki.

A tett morális jellegét és minőségét meghatározó körülményektől is elvonatkoztattak, viszont amikor kellett, nem vették figyelembe azokat. Az erkölcsi cselekvés objektív jellegét pedig a Gesinnungsethik, az ún. érzelmi etika alapján közelítették meg, vagyis egyedül a szándékot emelték ki a cselekvés erkölcsi megítélésénél. A vádlók előítélete, rágalmazó attitűdje egyre nyilvánvalóbbá vált a kihallgatások so-

⁶ BODA LÁSZLÓ: *Erkölcsteológia I.* Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek, Budapest, 1980. 57.

⁷ Batthyány kihallgatási jegyzőkönyvei, i. m. 300.

rán. „Oly alattomos szándékot tulajdonítanak itt nekem, mely soha sem volt meg bennem”⁸ – mondja Batthyány Lajos elkeseredetten.

A gróf egyre fáradtabb és megviseltebb volt a neki szegezett vádakkal és a bántásokkal szemben. Őt mindig a tiszta szándék vezérelte, s látnia kellett, miként torzítják el a nemes tettet, s értékelik az igaz törekvést a legsötétebb kezdeményezésnek. Az érveléseit sokszor meg se hallották, de ha a megalkotott szempontjuk úgy kívánta, akkor torz módon belekapaszkodtak egy-egy szóba. Mindez tökéletesen olyan volt, mint aki egy frappánsan megszerkesztett szöveggörnyezetből kiragad egy mondatot, s így kiemelve egészen mást jelent számára, vagy éppen az ellenkezőjét sugallja. Ez történt itt is: számtalanszor elvonatkoztattak a körülményektől. Az október 6-ai bécsi forradalom kitöréséért is őt tették felelőssé. Az ügyész szerint gonosz szándékkal eszközöket szolgáltatott a lázadás kiobbantásához. Vérlázító rágalom! – tiltakozott Batthyány – „Égbekiáltó igazságtalanság történik velem, ha ebben a dologban nem bizonyosodik be makulátlan tisztaságom!”⁹

Hiába hívta fel a figyelmüket, hogy őfelsége a becsületes szándékairól meg volt győződve, hogy a főherceg a jó szándékát elismerte, mindez csak süket fülekre talált, s úgy érezte, felesleges bármit is szólania, hiszen eo ipso (magától értetődően) már eldöntöttek a kérdést, elhatározták a sorsát. Minden fonákjára fordult ebben a világban: a megtámadottból támadó lett, a védekezőből összeesküvő, s törvényszegőnek nyilvánítják a törvény tisztelőjét.

A jóhízeműség, a tiszta, nemes szándék Batthyány Lajos jellemének meghatározó jegye. A feltételezett sötét szándékkal szemben a nemzetféltő gondolatok és tettek őszinte feltárásával, teleologikus kifejtésével ezt próbálta igazolni. Felmerül azonban a kérdés: mennyire elégséges és szükséges tulajdonság a tiszta szándék, a bona fide (a jóhízemű) magatartás a mindennapi életben, mennyire fontos a tettek morális jellegének a megítélésében?

A jóhízeműség alétheológális erény, azaz az igazsághoz való viszony irányítója. André Comte-Sponville meghatározása szerint lélektani jelenség, a tettek és a szavak egybecsengése a belső étellel, az igazság szeretete, tisztelete, az egyetlen hit, ami ér valamit.¹⁰ Comte-Sponville különbséget tesz a jóhízeműség és az őszinteség között. Az őszinte ember nem hazudik a másoknak, még a jóhízemű ember se a másoknak, se önmagának. A jóhízeműség tehát szabályozza mind a másikhöz, mind az önmagunkhoz fűződő kapcsolatainkat. Montaigne erénye is ez. Az *Esszék* című művének első mondata ugyanis így kezdődik: „Ez itt egy jóhízemű könyv, olvasó...” De gondolhatunk akár Daniel Defoe *Robinson Crusoejára* is: a hőst a szigeti magánya ugyan fölmentette az alól – legalábbis Péntek megjelenéséig –, hogy őszinte legyen, sőt ebben a szituációban

⁸ Uo. 337.

⁹ Uo. 310–311.

¹⁰ ANDRÉ COMTE-SPONVILLE: *Kis könyv a nagy erényekről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 235.

céltalanná is vált ez az erény. Viszont a jóhiszeműség szükséges, sőt, dicséretes erénnyé vált. Hogy kivel szemben? Önmagával szemben. Természetesen a jóhiszeműség sem elégséges vagy teljes erény, mert nem helyettesítheti a nagylelkűséget, a szeretetet vagy az igazságot. Nem behelyettesítő, de nem is nélkülözhető erény. Hiszen milyen lenne egy rosszhiszemű szeretet, egy rosszhiszemű nagylelkűség vagy igazságosság? Nem lenne az se szeretet, se nagylelkűség, se igazságosság! Ezért is mondja Comte-Sponville, hogy „egyik erény se igazi, vagy nem igazán erény az igazságnak e nélkül az erénye nélkül”¹¹ A jóhiszeműség a nárcizmus, a vak önzés, az önmagunknak való kiszolgáltatottság ellentéte, s ennyiben érintkezik a gondolkodás és a szókimondás bátorságával, valamint az igazságossággal, amely alázatot követel és az embertárs iránti nagylelkűséggel.

Az igazságszeretet, az igazság kimondásának vállalása, ellenállhatatlan kényszere az út, amelyen járnunk kell. Az igazság mindannyiunk érdeke: a helyes útirányt csak ennek fényénél találhatjuk meg! Batthyány szóban és tettben való hűségével ezt vallotta. Tiltakozott minden hamisság, igaztalanság ellen, s miniszterelnöki hivatalában is a politikuseszmény legmeghatározóbb jegyének az igaz szóban való hit erejét tartotta. Ezt akár számos korábbi esettel is illusztrálhatnánk.

1848 szeptemberében például Bihar megye képviselője, Dobozy Mihály az országgyűlésen felállt, s kérte, hogy ne folytassák tovább az interpellációkat, mert a miniszterelnök olyan dolgokat kénytelen mondani (s szó szerint így folytatta), amiket nem szeretett volna hallani. Erre Batthyány felállt, s figyelmeztette a tisztelt házat, hogy a miniszternek, ha interpelláltak, kötelessége az igazat mondani. Van persze olyan eset, hogy méltán helyeznek vád alá egy minisztert, mert nem mondott igazat. „Ha tehát kérdeznek – mondta a miniszterelnök –, én megmondom az igazat, vagy hallgatni fogok, amit azután ne méltóztassanak rossz néven venni.”¹²

Az igazmondó tehát mindig az adott igaz gondolat zsinórmértékéhez igazodik, s csakis „azt mondja, amit igaznak tud vagy hisz, és soha nem azt, amit hazugnak tud vagy hisz.”¹³ A jóhiszeműség kizár minden hazugságot, hiszen, „hogyan hazudhatna az ember jóhiszeműen? A hazugság viszont azt feltételezi, hogy ismerjük, vagy ismer-ni véljük az igazságot, és szántsándékkal mondunk mást, mint amit tudunk vagy hiszünk.” A jóhiszeműség éppen ezt tiltja, ezt utasítja el. Batthyány gróf is csak azt állítja, amit igaznak tud, igaznak hisz, s aláveti magát gondolatai igazságának. Ezért is mondja, hogy valamennyi kijelentése, a csak kevésbé lényeges részekben is teljes mértékig hű az igazsághoz, s azt becsületszavával erősíti meg.¹⁴

¹¹ Uo. 236–238.

¹² Lásd: URBÁN ALADÁR: *Gróf Batthyány Lajos Magyarország első alkotmányos kormányfője*. Holnap Kiadó, Budapest, 2007. 168–169.

¹³ André Comte-Sponville: i. m. 241.

¹⁴ Lásd: Batthyány kihallgatási jegyzőkönyvei, i. m. 272.

1849 szeptemberében a megfélemlítésnek, a megtorlásnak még mindig nem volt vége. Haynau a kiáltványában közzétette, hogy a forradalmi események résztvevőinek jelentkezniük kell a kerületi parancsnokságoknál vagy a haditörvényszékeknél. Deák Ferenc a vidéki birtokaira vonult vissza, Eötvös József már a múlt év szeptembere óta Münchenben élt, Széchenyit Döblingbe vitték. A minisztertanács is széthullott a végzetes temesvári csatavesztést követően. Szemere Bertalan és Kossuth Lajos is elhagyta az országot. Batthyány a fogságban minderről értesülve úgy érezte, hogy történelmünk egyik legsötétebb korszaka következik. Tudta, hogy a kivégzett, bebörtönzött, emigrációba kényszerült kiválóságok lendülete, magatartásmintája, alkotóenergiája szükséges lenne a további fejlődéshez. Hiszen e nélkül azt a parányit is elveszíthetjük, ami a kiharcolt kevésből vigasztalásul megmaradt! Joggal aggódott tehát, hogy mi fog megőrződni a korábban szentesített törvényekből a jog és törvény nélküli világ eme káoszában. A magyarság ugyanis vészhelyzetbe került! A külső-belső veszélyeztetettség felemésztette a lelki erejét. A tatárjárás után 1,1 millió magyar maradt, Mohács után 2,6 millió, mégis talpra állt a nemzet, mert lélekben óriás volt. 1849 kora őszén viszont a reményt vesztette el, a folytatásban való hitét. S nem maradt senki, aki erősítse a nemzetet!

1849. október 6-án kivégezték gróf Batthyány Lajost. „A három golyó [közül] egyik a fejét, a másik a szívét, a harmadik a mellét találta...”¹⁵ – olvashatjuk Zichy János gróf feljegyzésében, aki Németh Jánosnak, Batthyány hűségese inasának az elbeszélése alapján örökítette meg az utolsó pillanatokat.

A legbarbárabb időkre emlékeztető tragédia! Gyalázatos dolog, a legnagyobb igazságtalanság történt! Eltűntek a polgári normák: egyenlőtlenek közt az erősebb joga döntött! Batthyányval együtt a vádlottak padjára ültették a polgári intézményeket, a magyar nemzeti törekvéseket is!

Sic erat in fatis? (A sors könyvében így volt megírva?) Nem, ezt a rettenetet ők alkották meg az első alkotmányos magyar kormányfőnek!

„Ha a bécsi kormány és az udvar tagjai államférfiak lettek volna, mint volt Batthyány Lajos, másként alakul nem csak a XIX., de a XX. század története is” – írja Szerencsés Károly.¹⁶ Hozzátehetnénk: valószínűleg másként a XXI. századé is!

A hűség bűnhődik, a hűtlenség felmagasztalódik!

Lesz-e még kor, amely megérti az igaz tetteket?

Elhangzott 2007. november 9-én Egerben, a Batthyány Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából megrendezett történelmi emlékülésen.

¹⁵ Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre, i. m. 385.

¹⁶ SZERENCSÉS KÁROLY: „Az ítélet: halál”, *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz Kiadó, 2002. 117.

Bertha Zoltán

Ötvenöt vers – világló fényekkel, képekkel

(Az ötvenöt éves Cseh Károly új könyve elé)

Jubileumi kötettel ünnepli – olvasóival, tisztelőivel együtt – ötvenötödik születésnapját a Bükkalján, Mezőkövesden élő – az egykori egri diák – Cseh Károly. S ebben a legújabb verseskötetében – amelyet, mint a korábbiakat is annyi alkalommal, Koscsó László illusztrált művés grafikákkal, érzékeny és finom vonású rajzokkal – a megélt évekkel egyező számú lírai mű foglaltatik. Olyan versek sora, amelyek híven tükrözik jeles alkotójuk elismerten megragadó poétikus világát: a természet, a lélek és a lét érzékelésének megkapó hangulatszépségét, sajátosan és igézetesen rezdülékeny kifinomultságát, varázsos légkörűvé párolt szemléletességét. Éterivé és rejtelmesen szakrálisra légiésített „fény-tisztások” „létszerelmes” költészete ez, „csupa lebegés, ragyogás, kiérlelt színszimbolika, égi, földi tükrözés”, „édeni és aranyló” tüneményszerűséggel, ahogyan Cs. Varga István is méltatta. Szuverén látásmód és összetéveszthetetlenül sugallatos egyéni hang közvetíti – szinte delejező hatással – az impresszív életképekben (a testi, lelki, közösségi, tájgazai, metafizikai élményvillanásokban) utolérhető egzisztenciális áhítat derűvel, bájjal, kellemmel, merengő elégiával átítatott atmoszféráját. Amelyben minden illanó helyzetrajz, a legapróbb leírásrészlet is valami sugárzó létáramlás szelíden-átvalósultan borzongató részesévé, emanációjává avatódik vagy szentesül. S ez az érzelmi és spirituális nyitottság fedi fel szuggesztív önmagát a most jelképes számmal csokorba szedett költemények tágas horizontjában is.

Gesztenyék ideje: a zömmel német nyelvterületen használt, népi(es) címadó kifejezés nemcsak a nyár és az ősz közötti röpké átmenetet idézi, hanem, természetes jelképiséggel, a pillanatnyi életidőt is; (élet)korjelző tehát egyben. Megsejtette, megjelenítve ugyanakkor a kinti és a benti közötti egytlényegűséget. S ez a hasonlóságokon alapuló egyensúly a kötetegész menetére is jellemző. Napfordulótól napfordulóig ível és hanyatlik, de irányt is mutat: nyáriból télibe hajlik, s többnyire a mérlegidőt, a hulló gesztenyék idejét láttatja, s őszi jelzéseit hallatja. Időben és térben egyaránt kitágul a versek kerete, a kozmikussá végtelenedő háttérsugárzás felerősödik, s mágikus, mitikus jelentéstöbbletet kap a vissza-visszatérő szimbolikus képzetekben és motívumokban. A templom és a csillagábrás mágussüveg archaikus összefüggésrendbe szervesül („az alig derengő / templomtorony / mágussüvegére / csillag-, nap-, s holdjeleket rajzol a hó”), a harang lengése és visszhangja a verssorismétlés és az ideiglenesség érzetét keltő szórendcsere megéjtő költőisége által ősi misztériumok titkaival telítődik („itthon vagy már csak / sóhaja / udvarnak kertnek sírkertnek is / mikor a harangszót halkán / ki-belélegzi mindük // mikor a harangszót / halkán ki-belélegzi mindük / udvarnak kertnek sírkertnek / sóhaja / vagy itthon is már csak”). Meghittség és filozofikum, benső-

ség és misztikum, szívmeleg otthonosság és talányos, transzcendens elvonatkoztatás szétválaszthatatlanul és szételemezhetetlenül hatja át egymást.

Évszakok járását követve épül ez a könyv, de még a ciklusokon belül is; ezért is tűnik fel úgy, mintha az előzőekkel – a *Bibliás földdel* és a *Toronyiránttal* – együtt valóságos táj- és szülőhazai triptichont alkotna. Olyan poétai hármast oltart, amelyben emlék és emlékezés, számadás és számvetés, mélység és magasság, időiség és időtlenség szorosan egymásba fonódik.

De a korábbi kötetekhez képest most változás is észlelhető. Megsűrűsödtek a kötöttebb formájú, de kötöttségükben, metrumaik kimérttségében is változatos költemények. Mintha a még inkább érvényesülő fegyelem aranypántja fogná egybe a sorokat, amelyek kristályossá csiszolódnak immár: az időmértékesek éppúgy, mint a vizuális benyomásokat rögzítő képversesek, a klasszicizáló méltóságúak vagy a keleties árnyalatokkal teljes, gyöngylő formákat cizellálók a haikuktól a tankákig. Érzik rajtuk, hogy hosszú érlelődés során deleltek-teleltek ki; nap- vagy hófény süt belőlük, áthévtve a mondandót. Lépten-nyomon megérint bennük a színek sugárzása (az arany, az ezüst, a fehér, a kék, a lila, a zöld, a barna-piros, a sárga, a narancs, a rózsza, az ibolya, az azúr és a többi színvarázsa), s így nem csupán nyelvi erejükben, hanem a kolorit életszerű bőségében és elementaritásában is lenyűgözővé válnak. A „képvillantó költő” egész költészetét „a természetközeli mágia lengi be” – írta erről Erdődi Gábor. Az egyfelől pontos és realista jellegű, másfelől képzeleti, látomásos képesség által pedig nemcsak érintés-, hanem illetésközeli is kezesül a világ. Meg a sajtóságos képtársításokkal, aszociációkkal összekapcsolt eredeti és egyedi szóalkotások, a gyakori igésítő szóképzések folytán; „kékell” az este, „morzsáll fejünkre a zúzmará”, „dárdáll a vágy”, „sárgáll” a sütőtök szelete; és „szivárványló” a friss harmat, „tintálló” a kút mélye, „illong” vagy „holdallo” a hó, „bronzló” a nap. Az árnyalatok, a nüanszok és a leheletnyi modulációk itt is kulcsszerephez jutnak: a nyelvbe simuló szemlélet harmóniájában, a szókapcsolatok összhangzatában semmi nem tüskésedik erőszakolttá. Így formál és „reformál” költőien a lírikus – radikális újítás helyett. A mozgósított metaforák, szóképek éleltsége és eleltsége ettől nem kevesbedik, lüktető jelenlétük izgalmassá fokozza a rejtetten is büverejű jelentéstartalmakat. Belső és felső fényekkel töltekeznek az eleve szakrális holddudvarú színhelyek és térségek, a templom vagy a temető és környéke, de a táj többi része is valamiképpen megszentelődik, transzcendentális dimenziókba emelkedik. „Udvarról, kertből felhabzó fáink / kúznak égre”; „Földön is égé, égen is földé: / tudja kötődését / temető közepén / sárgálló kápolna / keresztje hegyén / lebegőn / az ezüstös ökörnál / míg idelent / a halottak / szentjánosbogarával / virraszt / az odaáti örök nyár.” Az érzékfölkötti ott rejtezik a rögben és a vízben, a fűben és a lombban, s ettől a köznapok is ünnepbe fordulnak és átválósulnak: „tanújelekké” válnak. A krisztusi aurától érintett „hierophaniává”: „Felpárállik éjjel a régi szekérút, / s mintha annyi szagos hold sorjázna végig: / alján vadkörtefa s kökénygally fehérlik. // Tavasz csordultával jár erre valaki, / barangol fel-le a keréknyomok ráncán, / tanújelnek hagy

a bíborpalástból itt, / szerte a bokrokon egy csipkebogyónyt, // s mutatóba töviskoronája körül / galagonyavirág-ágból kettőt, hármat. / S nem támad forgószél nyomán, míg járkálgat.” Év- és napszakoknak már a verscímelekben is megjelölt rendje emberi és kozmikus jelentőségű jeles napok, ünnepkörök ciklikus tagolása szerint igazodik valami magasabbrendű, törvényadó mindenségelvhez. Nem véletlen annyi ünnepi pillanat felidézése és felmutatása, annyi vers az adventi, karácsonyi, újévi, nagypénteki, húsvéti, pünkösdi várakozásokról és beteljesülésekről, reményekről és röptető csodákról. A portányi, röghöz kötött történelem mikrovilágában is mindig ott bujkál az egyetemesítő jelentés- és érzelmetöbblet – a sorsos szimbólumok távlatában vagy a zsolttáros utalások hanghordozásában. A keserű tónusokban is; amikor például a roskadozó kémény gömbjében a katasztrófát, a falu kihalását jelző nap és hold együttállása vetül elénk („Harangját még nem felejtí a dél el, / megkondítja most is, megszokottan, késve, / züillő kert zöldje hasal a sövényre, / ribiszke rebben pilledt-rőt szemével – / már csak történésük a történelem. / Hőség játszik-e vagy jelenés velem?; / nap és hold együtt – az üres szomszéd ház / kéménytetején porló kőgömb méláz”). És a mulandóság természetét és melankóliáját az ökörnyalak idején keresztül megérezkítő, a lélek titokzatos „fénybe tűntét” sejtető, egymásba lebegő sorokban is („Olyan észrevétlen és könnyű / lehet a lélek fénybe tűnte, / ahogy délszaki leheletű / délben muzsikát csobogó strand / hangszóró-csokra ereszt szélnek / egy-egy tusázó ökörnyalat”).

A kifejezés tömörsége és törekenysége, a csipkefinomságúvá rétegezett szófűzések bensőségessége: a vallomásosság hitelét növeli. De nem hiányoznak ebből a vallomásos intimitásból a játékossá, groteszkké pördülő mozzanatok sem, s ezek a kevert hangnemű darabok egész ciklussá szerveződnek. Konkrét helyhez és időhöz feszesen kötődő aktualitások, korjelenségek is előbukkannak itt, különös szemléleti prizmák fénytörésébe állítva, afféle útirajzos, krónikás vagy mitikus-apokaliptikus parafrázisokban, tűnődő-borongós látletelekben. Március 15. fájdalmasan pusztán a hetvennegyedik nappá fokozódik le (amikor „Fehérben böjtöl hosszan a zöld, / csak a tetők cserepe pirul”, s „Kokárdánk is / összemegy, és nyütt ronggyá fakul”), s „az utolsó krónikalapok” (Dsidára, Kányádíra is rájátszó) látomása szerint pedig „Éjfélkor a várótermek / plexifalai közt / romlott mézszínű fények / csorognak / utasokra / örökös készenlétkben / virrasztó bőröndökre / legyek röpte fon glóriát / a fejek fölé / egymást fedő óramutatókká / merevednek / a malmozó ujjak / mozdulni fáradtak / világkésésben lesz / holnap is / minden járat”.

Hely- és szívközelségben fénylenek Cseh Károly szavai. A lírai vers ősi jogát képviselik – kikövetelve az alkotás mindenkori létformáját: a mondhatóságot is.

Az előző könyvekben a versek száma mindig osztható volt hárommal. Ez a költői számmisztika most átvált a tízes rendszerbe – a költő éveinek számához igazodva. Így sorakoznak összegző érvénnyel a versek ebben az ünnepi, ünneplő könyvben. Hasonlatosan ahhoz, mint amikor két kéz öt-öt ujjá imára kulcsolódik – „gesztenyék idején”.